

प्रकरण चौथे

संशोधन कार्यपध्दती

प्रकरण चौथे

संशोधन कार्यपध्दती

४.१	प्रास्ताविक
४.२	संशोधन पध्दती
४.३	नमुना निवड
४.४	संशोधन साधने
४.५	शिक्षक प्रश्नावली
४.६	मुख्याध्यापक प्रश्नावली
४.७	तज्ज्ञांच्या मुलाखतीसाठी प्रश्नसूची
४.८	प्राथमिक शाळांना भेटी व निरीक्षणे
४.९	संशोधन कार्यपध्दती
४.१०	समारोप

संशोधन कार्यपध्दती

४.१ प्रास्ताविक:

संशोधकाने संशोधन प्रकल्पासाठी “ क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रमाच्या मूल्यमापनात प्राथमिक शिक्षकांना येणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास ” हा विषय निवडला आहे.

महाराष्ट्र शासनाने हा अभ्यासक्रम नव्यानेच स्वीकारलेला आहे. प्राथमिक शाळेतील शिक्षकांना या अभ्यासक्रमाबाबत तसेच या अभ्यासक्रमाच्या मूल्यमापनाबाबत अनेक समस्या असलेल्या आढळून आल्या. म्हणूनच त्यांना येणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास करावयाचे संशोधकाने ठरविले. अगदीच हा नव्याने सुरु असलेला अभ्यासक्रम नित्यातच शिक्षकांना मूल्यमापनात असणाऱ्या समस्या यामुळे शिक्षकाला यावर उपाय हवा आहे. म्हणून या विषयाचे संशोधन होणे गरजेचे होते. संशोधकाने प्राथमिक शिक्षकांना भेटी देवून शिक्षकांच्या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास केला.

या अभ्यासक्रमांचे शिक्षकांना प्रशिक्षण झाले असले तरी बरेच शिक्षक या क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रमाबाबत गंभीर असल्याचे जाणवले क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रमाबाबत अनेकांची वेगवेगळी मते आहेत सर्व अधिकाऱ्यांच्या बाबतीतही एक वाक्यता नाही. त्यामुळे शिक्षकासमोर अनेक समस्या असल्याचे स्पष्ट जाणवले या समस्यांच्या शिक्षकांच्या विविध सेवांतर्गत व सेवाबाह्य कामांवर परिणाम झाल्याचे जाणवते.

सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे या अभ्यासक्रमाबाबत कोणत्याही प्रकारचे संशोधन झालेले नाही. त्यांच्या समस्येवर कोणीही उपाय सुचले नाहीत. त्यामुळे तर शिक्षकांची अवस्था आणखी बिकट झाली आहे. क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रमाच्या मूल्यमापनाला कमी वेळ मिळतो ही समस्या अनेक शिक्षकांची आहे. त्यातच प्राथमिक शिक्षकांवर पडणाऱ्या अशैक्षणिक कामांचा बोजा. यामुळे शिक्षकाला क्षमताधिष्ठित मूल्यमापन कसे करावे अशा समस्या आहेत. या विषयावर संशोधन होणे गरजेचे आहे. त्यामुळे प्राथमिक शिक्षकांना थोडासा दिलासा मिळेल म्हणून संशोधकाने हा विषय निवडला.

४.२. संशोधनाची पध्दती :-

संशोधनासाठी जी पध्दत वापरली जाते. ती प्रामुख्याने आधार साहित्याच्या स्वरूपावर अवलंबून असते. संशोधनाच्या निरनिराळ्या पध्दती आहेत. संशोधकाला अभ्यास विषया संबंधी आधार सामुग्रीचे, संकलन, मापन, व्यवस्थापन व अर्थनिर्वचन करावे लागते. या संशोधन प्रकल्पातून मिळणारी माहिती ही आदर्शमुलक वर्णनात्मक सर्वेक्षण आधारसामुग्री आहे. म्हणून प्रश्नावलीच्या साधनाच्या माध्यमातून या संशोधनासाठी सर्वेक्षण पध्दती वापरली आहे.

वर्णनात्मक पध्दतीचा संबंध मर्मदृष्टीने केलेल्या निरीक्षणासाठी आहे. निरीक्षणासाठी संशोधन या साधनाचा वापर केला आहे. अभ्यास वस्तूची वर्तमान स्थिती कशी आहे व माहिती संकलनासाठी वापरली जाणारी पध्दती कशी आहे. त्यामध्ये प्रश्नावल्याद्वारे माहिती संकलित करून त्यापासून योग्य अन्वयार्थ काढला आहे.

प्राथमिक शिक्षकांना मूल्यमापन करताना येणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास करण्यासाठी या संशोधनासाठी वर्णनात्मक सर्वेक्षण पध्दती वापरली आहे.

स्वरूप: -

शैक्षणिक संशोधनात या पध्दतीचा विशेष प्रमाणात उपयोग करण्यात आला आहे. संशोधनात दुय्यम महत्त्व असलेली पण व्यवहारात बाहुल्याने प्रचलित असलेली ही पध्दती आहे. सर्वेक्षण आदर्शमुलक सर्वेक्षण, स्तर आणि वर्णनात्मक पध्दती अशा विविध नावानी ती प्रचलित आहे. ऐतिहासिक संशोधनात भूतकाळावर भर असतो तर सर्वेक्षण पध्दतीत वर्तमानावर भर असतो.

सद्यःस्थिती जाणून घेण्यासाठी सद्यःस्थिती स्पष्ट करण्यासाठी निव्वळ माहिती संकलित करणे आणि पत्रके तयार करणे एवढ्यापुरतेच मर्यादित नाही त्यात मापन, वर्गीकरण, अर्थनिर्वचन आणि मूल्यांकन यांच्या आधारे वर्णित विषयाचे स्पष्टीकरण, तुलना व सार्थकता असते. सर्वेक्षणातून खालील तीन प्रकारे माहिती संकलित केली जाते.

१. वर्तमान स्थिती
२. अपेक्षित स्थिती
३. आवश्यक साधनांचा बोध

वैशिष्ट्ये :-

१. विशिष्ट काळातील माहिती फार मोठ्या प्रमाणात संकलित करता येते ही माहिती प्रश्नावली व मुलाखती सारख्या साधनाचा उपयोग करून थोड्या वेळात कमी श्रमात संकलित करता येते.
२. सर्वेक्षण हे सामान्यतः तिर्यक छेदात्मक असते.
३. सर्वेक्षण हे व्यक्तीच्या वैशिष्ट्यांशी संबंधीत नसते तर त्या गटाच्या किंवा जनसंख्येच्या वैशिष्ट्यांशी संबंधीत असते.
४. सर्वेक्षणात समस्येचे स्वरूप निश्चित असते व हेतू सुस्पष्ट असतो सर्व आवश्यक बाबींचा अंतर्भाव असतो.
५. सर्वेक्षण गुणात्मक तसे संख्यात्मक ही असते.
६. सर्वेक्षणात भाषेला महत्त्व आहे तसेच गणितीय सांकेतिक भाषेचाही त्यात उपयोग होतो.
७. प्रारंभिक कार्य म्हणून जसा सर्वेक्षणाचा उपयोग होतो तसेच आधीच सुरु झालेल्या संशोधनाचा पाठ पुरावा करण्याकरीता ही त्याचा उपयोग होतो.
८. स्थानिक समस्याचे निराकरण करण्यासाठी सर्वेक्षणासारखी दुसरी पध्दती नाही. सर्वेक्षणाचे विविध प्रकार आहेत.

14391

A

संख्यात्मक माहितीसाठी संशोधकानी वर्णनात्मक व अनुमानात्मक सांख्यिकी वापरलेली आहे.

संशोधनाची तुलनात्मक माहिती प्राप्त करण्यासाठी मापन तंत्रातील मध्यमान, सरासरी, शेकडेवारी वापर करण्यात आला असून प्रत्येकाची तुलनात्मक विधाने केली आहे. विधानाचे आधारे प्रत्येक कोष्टकाची निष्कर्ष काढलेले आहेत.

४.३ . नमुना निवड :-

न्यादर्श म्हणजे जनसंख्येच्या तथ्याविषयी पुर्वानुमान करण्यासाठी एकूण जनसंख्येतून निवडलेल्या व्यक्ती किंवा वस्तू यांचा छोटासा संच नमुना म्हणून निवडलेल्या संचामध्ये अपेक्षित जनसंख्येची सर्व वैशिष्ट्ये आहेत. संशोधकाने जरी संपूर्ण जनसंख्या घ्यावयाचे ठरविले असते तरी तीच गुणवैशिष्ट्ये त्याला मिळतात. संशोधकाने निवडलेला न्यादर्श शास्त्रीयदृष्ट्या प्रातिनिधिक असल्याचे दाखविण्यासाठी यादृच्छिकरण या तंत्राचा वापर केला आहे.

नमुना निवडीच्या दोन गटात वर्गीकरण करता येतात.

१. संभाव्यता पध्दती व
२. असंभाव्यता पध्दती.

संशोधनाच्या लोकसंख्येतून नमुन्यातील घटक निवडताना जेव्हा प्रत्येक घटकास नमुन्यात निवडले जाण्याची समान संधी असते तेव्हा अशा पध्दतीला संभाव्यता पध्दती म्हणतात. या पध्दतीत नमुन्याची निवड निःपक्षपातीपणे करता येते त्यावर आधारलेले निष्कर्ष संपूर्ण जनसंख्येला लागू पडणारे असतात. यात एका घटकाच्या निवडीचा दुसऱ्या घटकाच्या निवडीचा प्रभाव नसतो म्हणून संशोधकाने संभाव्यता पध्दतीची निवड केली आहे.

सातारा जिल्हा परिषदेचे नियंत्रण असलेल्या म्हणजेच जिथे नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण राबवले जाईल अशी अपेक्षा असलेल्या फलटण तालुक्याची संशोधनासाठी निवड करण्यात आली आहे. शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरण योजनेची प्रभावी अंमलबजावणी व सातारा जिल्ह्यातील ११ तालुक्यामधील राबविल्या जाणाऱ्या सर्व शासकीय योजनांची परिणामकारक अंमलबजावणी करणारा व संशोधनात संशोधकाचे कार्य क्षेत्र असलेला तालुका म्हणून फलटण तालुक्याची निवड करण्यात आली.

जिल्हा परिषदेच्या फलटण तालुक्यातील पदवीधर ८२ , उपशिक्षक ९१२ मिळून ९९४ शिक्षक संख्या आहे. फलटणच्या भौगोलिक परिस्थितीमुळे सर्व ९९४ शिक्षकांना या प्रबंधाची population असे धरण्यात आले आहे. यातून केवळ ९९४ पैकी ५ % म्हणजे ५० % शिक्षकांची नमुना निवड म्हणून करण्यात आली आहे सर्व शिक्षकांना समान संधी उपलब्ध होण्यासाठी पुंजक नमुना ही पध्दती वापरली आहे. शिक्षण विभागाने तालुक्याच्या भौगोलिक परिसरांचा विचार करून प्रशासकीय दृष्टिकोनातून फलटण तालुक्यात जे १० वेतन विभाग केले आहेत. त्याच निकषावर आधारीत या संशोधनासाठी ते विभाग कायम केले आहेत. प्रत्येक विभागातून यादृच्छिक नमुना निवड त्या पध्दतीने पाच शिक्षक पाच वेगवेगळ्या शाळेतून निवडण्याकरीता चिठ्ठ्या काढण्यात आल्या अशा पध्दतीने प्रत्येक वेतन विभागातून पाच शिक्षकांची निवड करून ५० शिक्षक नमुना पूर्ण करण्यात आला व त्यांना शिक्षक प्रश्नावल्या देण्यात आल्या त्याचप्रमाणे १० केंद्रप्रमुखांच्या आणि ४ भाग शिक्षणविस्तार अधिकारी व गट शिक्षणाधिकारी यांच्या मुलाखती घेण्यात आलेल्या आहेत.

त्याचप्रमाणे २४२ शाळांपैकी १० % म्हणजेच २४ शाळांचे शाळाभेटी व निरीक्षणासाठी निवड करण्यात आली. सर्व जिल्हा परिषदेच्या शाळांची निवड वेतन विभागातून आकस्मित नमुना पध्दतीने केली आहे.

त्याचप्रमाणे फलटण तालुक्यात ९५ वरिष्ठ मुख्याध्यापक असून त्यापैकी २५ % म्हणजेच २४ मुख्याध्यापकांची नमुना निवड करण्यात आली १० वेतन पगार विभागातून मुख्याध्यापकांची यादृच्छिक पध्दतीने नमुना निवड करून सर्वांना समान संधी उपलब्ध होण्यासाठी पुंजक नमुना ही पध्दती वापरली आहे. तालुक्यातील नमुना म्हणून निवडलेल्या सर्व जि. प. शाळेतील प्रतिसादक शिक्षक, मुख्याध्यापक यांच्यांशी चर्चा करून तज्ज्ञ मार्गदर्शकांकडून प्रमाणित केलेल्या प्रश्नावल्या प्रतिसादकास देऊन त्यांच्याकडून त्या भरून घेण्यात आल्या सर्वांनी उत्तम प्रतिसाद दिला. फरांदवाडी केंद्रातील सर्व शिक्षकांनी व मुख्याध्यापकांनी सहकार्य केले.

४.४. संशोधनाची साधने :-

संशोधन पध्दती व नमुना यांची निवड केल्याने त्या अनुषंगाने संशोधन साधने निवडली आहेत. संशोधन विषय संदर्भात अचूकता व सखोल माहिती संकलित व्हावी या दृष्टिकोनातून संशोधनातील प्रत्येक साधनाचा वापर सहेतुक व पुर्वनियोजित केलेला आहे.

संशोधनासाठी वापरलेल्या साधनांची विश्वसनीयता पथदर्शी अभ्यासाद्वारे पडताळून पाहिली आहे. संशोधनास मिळालेला वेळ संशोधनाची व्याप्ती व संशोधनात समाविष्ट असलेल्या प्रत्येक घटकाचा सखोल अभ्यास करून योग्य साधन म्हणून संशोधकात पुढील साधनांचा व तंत्राचा वापर केलेला आहे.

१. प्रश्नावली :-

संशोधनासाठी लागणारी माहिती संकलित करण्यासाठी संबंधित जि. प. शाळेतील प्राथमिक शिक्षक-५० व मुख्याध्यापक - २४ यांना प्रश्नावली देण्यात आल्या. प्रश्नावली प्राथमिक शिक्षकांना मूल्यमापन करताना येणाऱ्या समस्याबाबत प्रश्नांचा समावेश करण्यात आला होता.

२. मुलाखती:-

प्राथमिक शिक्षकांच्या क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रमाच्या मूल्यमापनात प्राथमिक शिक्षकांना येणाऱ्या समस्यासाठी मुलाखत प्रश्नसूची तयार करून केंद्रप्रमुख -१०, भागशिक्षणविस्तार अधिकारी-४, गटशिक्षणाधिकारी-१, व मुख्याध्यापकांशी केलेली चर्चा यातून यांच्या मुलाखती घेण्यात आल्या त्यातून मूल्यमापनाबाबत शिक्षकाना निर्माण झालेल्या समस्येबाबत काही उपाय निघतात का ? यांचा प्रयत्न केला आहे.

३. प्रत्यक्ष भेटी :-

संशोधकाने नमुना म्हणून निवडलेल्या शाळेनां प्रत्यक्ष भेटी (२४) देवून निरीक्षण करून मूल्यमापनातील समस्या भौतिक परिसर, वातावरण सामाजिक परिसर यांची निरीक्षणे करून माहिती प्रत्यक्ष भेटीद्वारे संकलित करण्यात आली.

वरील साधनाद्वारे मिळालेली माहिती संकलित करून त्याच्या वेळचेवेळी नोंदी घेवून प्रत्यक्ष भेटीद्वारे मिळालेली माहिती यांचे विश्लेषण वर्गीकरण करून वस्तुस्थितीचे परीक्षण करून निरीक्षणाद्वारे निष्कर्ष, संख्या शास्त्रीय पध्दतीने निष्कर्ष काढून समस्येवर उपाय सुचविलेले आहेत.

४.५. शिक्षक प्रश्नावली :-

शिक्षक प्रश्नावलीमध्ये दोन विभाग केले गेले असून त्याची उद्दिष्टे पुढील कोष्टकात कोष्टक क्रमांक ४.०१ मध्ये दर्शविलेली आहे.

कोष्टक क्रमांक - ४.०१

शिक्षक प्रश्नावली विश्लेषण

अ. क्र.	विभाग	उद्दिष्टे
१.	अ) शिक्षकांची वैयक्तिक माहिती	शिक्षकांची वैयक्तिक माहिती मिळवणे
२.	ब) क्षमताधिष्ठित शिक्षणाचा मूल्यमापनाबाबत प्रश्न	क्षमताधिष्ठित शिक्षणाच्या मूल्यमापनात येणाऱ्या समस्या अभ्यासणे.

क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रमामध्ये मूल्यमापन करताना प्राथमिक शिक्षकांना येणाऱ्या समस्याचा अभ्यास करून त्यावर उपाययोजना शोधणे त्याची कार्यवाही, सुविधा यासाठी शिक्षक प्रश्नावलीच्या साधनाद्वारे शिक्षकांना एकूण ५४ प्रश्न विचारण्यात आले. त्यापैकी बंधित प्रश्नसंख्या ३७ असून मुक्तप्रश्नसंख्या १७ आहे. एकूण प्रश्नसंख्या ५४ प्रश्न दोन विभागात विभागले आहेत. पुढील कोष्टकावरून कोष्टक क्रमांक ४.०२ यामध्ये दर्शविलेली आहे.

कोष्टक क्रमांक - ४.०२

शिक्षक प्रश्नावली प्रश्नसंख्या विश्लेषण

अ.क्र.	विभाग	बंधित प्रश्न संख्या	मुक्त प्रश्न संख्या	एकूण प्रश्नसंख्या
१.	अ) शिक्षकांची वैयक्तिक माहिती	०७	-----	०७
२.	ब) क्षमताधिष्ठित शिक्षणाचा मूल्यमापन बाबत प्रश्न	३०	१७	४७
	एकूण प्रश्नसंख्या	३७	१७	५४

४.६. मुख्याध्यापक प्रश्नावली :-

मुख्याध्यापक प्रश्नावलीत ही दोन विभाग असून त्याची उद्दिष्टे पुढील कोष्टकावरून दिसून येतात कोष्टक क्रमांक ४.०३ मध्ये.

कोष्टक क्रमांक - ४.०३**मुख्याध्यापक प्रश्नावली विश्लेषण**

अ. क्र.	विभाग	उद्दिष्टे
१.	अ) मुख्याध्यापकाची वैयक्तिक माहिती	मुख्याध्यापकांची वैयक्तिक माहिती मिळवणे
२.	ब) क्षमताधिष्ठित मूल्यमापनाबाबत प्रश्न	क्षमताधिष्ठित मूल्यमापनात येणाऱ्या समस्या अभ्यासणे.

खालील कोष्टकावरून क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रमाबाबत मूल्यमापनात येणाऱ्या समस्या शिक्षकांना जाणवतात त्या सोडविण्यासाठी नियोजन, व्यवस्थापन, कार्यवाही, उपाययोजना, शैक्षणिक सुविधा यासाठी मुख्याध्यापकासाठी प्रश्नावली हे साधन तयार केले आहे.

प्रश्नावलीमध्ये एकूण प्रश्नसंख्या ४८ विचारले गेले त्यापैकी बंधित प्रश्नसंख्या ३९ असून मुक्तप्रश्न संख्या ०९ आहे. बंधित व मुक्त प्रश्नसंख्या कोष्टकात दिसून येते.

कोष्टक क्रमांक - ४.०४**मुख्याध्यापक प्रश्नावली प्रश्नसंख्या विश्लेषण**

अ. क्र.	विभाग	बंधित प्रश्न संख्या	मुक्त प्रश्न संख्या	एकूण प्रश्नसंख्या
१.	अ) मुख्याध्यापकाची वैयक्तिक माहिती	०७	----	०७
२.	ब) क्षमताधिष्ठित शिक्षणाचा मूल्यमापना बाबत प्रश्न	३२	०९	४१
	एकूण प्रश्नसंख्या	३९	०९	४८

४.७. तज्ज्ञांच्या मुलाखतीसाठी प्रश्नसूची :-

संशोधकाने फलटण तालुक्यातील तज्ज्ञ व्यक्तींचे मुलाखतीसाठी निवड करून त्यामध्ये शिक्षण प्रशासन अधिकारी, केंद्रप्रमुख, भाग शिक्षणविस्तार अधिकारी यांना नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण क्षमताधिष्ठित शिक्षणाच्या प्रशिक्षणाची जबाबदारी व स्वरूप, शिक्षकांनी मूल्यमापन कसे करावे. प्रचलित मूल्यमापन आणि क्षमताधिष्ठित मूल्यमापन यांत कोणता फरक जाणवतो. शिक्षकांनी कोणती खबरदारी घ्यावी. मूल्यमापनासाठी वापरली जाणारी साधने, तंत्रे, उपक्रम प्रभावी वाटतात का ; क्षमताधिष्ठित शिक्षणामध्ये शालेय वातावरणात कोणते बदल जाणवतात; क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रमाच्या मूल्यमापन

करताना शिक्षकांना कोणत्या समस्या जाणवतात; अधिकाऱ्यानी दिलेल्या भेटीच्या वेळी क्षमताधिष्ठित शिक्षणाचे स्वरूप सर्वसाधारण कसे दिसून येते ; याची माहिती मिळवण्यासाठी समक्ष भेटून वरील सर्वांच्या मुलाखती घेण्यात आल्या.

४.८. प्राथमिक शाळांना भेटी व निरीक्षण :-

संशोधकाने ५० पैकी २४ प्राथमिक शाळांना प्रत्यक्ष भेटी दिल्या, त्यापैकी सर्व शाळा जिल्हा परिषदेच्या आहेत प्रत्यक्ष निरीक्षण केल्यामुळे प्रश्नावलीतून माहिती संकलित करताना ज्या मर्यादा होत्या त्या बऱ्याच प्रमाणात कमी झाल्या प्राथमिक शाळांना भेटी देत असताना शालेय भौतिक परिसर, शैक्षणिक सुविधा , क्षमताधिष्ठित शिक्षणामध्ये मूल्यमापन करताना प्राथमिक शिक्षकांना कोणकोणत्या समस्या जाणवतात. त्यावर शिक्षकांशी, मुख्याध्यापकांशी सविस्तर चर्चा करण्यात आली व त्याचे स्वरूप समजावून घेण्यात आले. प्रश्नावली मधून मिळालेल्या माहितीचे निरीक्षणावरून पडताळणी केली.

४.९ संशोधन कार्यपध्दती :-

एखादे संशोधनात्मक कार्य का करायचे, कसे करायचे, कोणी करायचे, केव्हा करायचे याबाबतचा आराखडा तयार करणे म्हणजे त्या संशोधन प्रबंधाचा फलनिष्पत्तीचा पायाच होय. भविष्यकाळात कोणती कृती करायची याचा निर्णय वर्तमान काळात घेणे हे पुर्वनियोजनात अभिप्रेत आहे.

प्रथम संशोधनासाठी “ क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रमाच्या मूल्यमापनात प्राथमिक शिक्षकांना येणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास ” हा विषय निश्चित केला. संशोधन प्रबंधाचा विशिष्ट उद्देश साध्य व्हावा म्हणून कराव्या लागणाऱ्या कार्याची व त्या कार्यातील टप्प्यांची रूपरेषा निश्चित करावी लागते. एखादा प्रकल्प उभा करण्यासाठी ज्याप्रमाणे ब्ल्यू प्रिंट तयार केली जाते त्याप्रमाणे या संशोधन प्रबंधाची समस्या, संशोधनांची उद्दिष्ट्ये, संशोधनाची पध्दती, नमुना निवड सामुग्री विश्लेषण पध्दती, समस्येचे महत्व, संशोधन अहवाल योजना या घटकांच्या स्वरूपात संशोधन पध्दतीच्या तज्ज्ञ समितीपुढे आराखड्याचे सादरीकरण केले. संशोधनाच्या पुढील कार्यास खऱ्या अर्थाने सुरुवात झाली.

साधने निश्चित करून संदर्भ व साहित्याचा अभ्यास सुरु केला. संदर्भ साहित्यामध्ये महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे यांनी प्रकाशित केलेले “ शिक्षक क्षमता समृद्धी ” व “ क्षमताधिष्ठित प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम - १९९५ ” त्यांच्या विशेष प्रकाशित पुस्तकाचाही अभ्यास करून नव्यानेच प्रसिद्ध झालेले “ क्षमताधिष्ठित अध्यापन का व कसे ” हे प्राध्यापक संपतराव यादव यांच्याही पुस्तकाचा अभ्यास केला. वरील सर्व पुस्तकातून मूल्यमापनाविषयांच्या महत्त्वाच्या बाबी नोंद करून ठेवल्या त्यानंतर काही प्राथमिक शिक्षकांच्या विशेषता मित्राच्या भेटी घेतल्या त्यांच्या भेटीतून औपचारिक, अनौपचारिक चर्चेतून त्यांच्या समस्या जाणून घेतल्या गटशिबिरातून होणारी व्याख्याने, सहविचार सभा, रोजचे येणारे नियतकालीक यातून काही शिक्षकांच्या समस्या दिसून आल्या. त्यांची नोंद केली. यातूनच प्राथमिक शिक्षक क्षमताधिष्ठित मूल्यमापनात येणाऱ्या समस्यांचे एक यादी तयार केली. तसेच प्रस्तुत संशोधन हे सर्वेक्षण पध्दतीने असल्यामुळे मुख्याध्यापक, शिक्षक यांच्यासाठी

प्रश्नावल्या तयार केल्या. गटशिक्षणाधिकारी, भाग शिक्षण विस्तार अधिकारी, केंद्रप्रमुख यांच्या मुलाखती, प्रश्नसूची तयार करण्यात आली. त्या सर्व प्रश्नावल्या तज्ञ मार्गदर्शकाकडून प्रमाणित करण्यात आल्या. त्यासाठी पाच तज्ञ व्यक्तिची निवड करण्यात आली त्यानंतर प्रमाणित केलेल्या प्रश्नावल्या शिक्षक व मुख्याध्यापक यांना प्रत्यक्ष भेटून प्रश्नावल्या देण्यात आल्या. त्यानंतर २० दिवसांनी त्यांच्याकडून प्रश्नावल्या भरून घेण्यात आल्या.

गटशिक्षणाधिकारी, भाग शिक्षणविस्तार अधिकारी, केंद्रप्रमुख यांच्या मुलाखती घेण्यात आल्या २४ शाळांना भेटी देऊन क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रमाच्या मूल्यमापनात येणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास व स्वरूप यांचे निरीक्षण करण्यासाठी प्रत्यक्ष भेटी देण्यात आल्या. विविध संशोधन साधनांद्वारे मिळालेल्या माहितीचे एकत्र संकलन करून संकलित माहितीचे पृथक्करण करून अर्थ निर्वचन करण्यात आले. त्यानंतर निष्कर्ष काढून शिफारशी करण्यात आल्या व पुढील संशोधनासाठी विषयही सुचवण्यात आले. सर्व कोष्टके व विश्लेषण मार्गदर्शक प्राध्यापकाकडून तपासून घेतले त्यांच्या सूचनेनुसार बदल केला व पक्का अहवाल तयार केला आणि संशोधन अहवालास अंतिम स्वरूप दिले.

४.१०. समारोप :-

शिक्षक व मुख्याध्यापक यांच्या प्रश्नावलीतून मिळालेल्या माहितीचे तसेच गटशिक्षणाधिकारी, भागशिक्षणविस्तार अधिकारी, केंद्रप्रमुख यांच्या मुलाखतीतून मिळालेल्या माहितीचे वर्गीकरण, विश्लेषण; व विशदीकरण पुढील प्रकरणामध्ये करण्यात आले आहे.